

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Guldmønten fra Gørding – en unik,
kristen dinar slået 1180 i Toledo*

*En estisk falskmøntner fra
Haljala, Vest-Virumaa amt*

*Sjælden engelsk vikingetidsmønt
fundet på Færøerne*

*MB 38 – en fynsk mønttype fra
første halvdel af 1200-tallet*

*Exceptionellt detektorfynd på Själland:
Albrekt av Mecklenburgs första örtug*

Nr. 1 • Januar 2019

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C

+45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 - 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.

Udkommer i 2019 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Fungerende hovedredaktør:

Museumsinspektør, Jens Christian Moesgaard
Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet, DK-1220 København K
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Sigurdur H. Palmason,
shp@cb.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@helsinki.fi

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., 1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

**Eftertryk af artikler med videre kun
med forfatterens tilladelse og kun med
angivelse af kilden.**

Afleveret fra trykkeriet i uge 2
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

INDHOLD

Artikler

Manuel Mozo Monroy og Morten Søvsø
**Guldmønten fra Gørding – en unik,
kristen dinar slået 1180 i Toledo** 5

Ivar Leimus
**En estisk falskmøntner fra Haljala,
Vest-Virumaa amt** 12

Jens Christian Moesgaard
**Sjælden engelsk vikingetidsmønt
fundet på Færøerne.** 14

Helle Horsnæs
**MB 38 – en fynsk mønttype fra første
halvdel af 1200-tallet** 16

Lennart Bondeson & Tobias Bondesson
**Exceptionellt detektorfynd på Själland:
Albrekt av Mecklenburgs första örtug** 25

Nye bøger

Jørgen Steen Jensen anmelder
**Michael Kræmmer, Sølv, guld og
penninge. Betalingsmidler, møntvæsen
og pengemål i tidlig dansk middelalder** 29

Gert Posselt anmelder
**Jenseits des Narrativs. Antoninus Pius
in den nicht-literarischen Quellen** 30

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO AUKTIONER

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Guldmønten fra Gørding – en unik, kristen dinar slået 1180 i Toledo

Af Manuel Mozo Monroy og Morten Søvsø

Fundhistorien

Fredag den 3. august 2018 kl. 22.15 postede Jean Stokholm et billede i Facebook-gruppen Detektor Danmark af hvad, der lignede en guldmønt, han lige havde fundet med metaldetektor. Billederne af for- og bagside var ledsaget af teksten: "Yes yes sådan .ryster stadig fundet på aften tur. 🤔🤔🤔🤔🤔🤔"

Opslaget blev også bemærket af ansatte fra Sydvestjyske Museer, som tidligere har været i kontakt med Jean, og vi var omtrent lige så glade som finderens tekst, da det viste sig, at mønten var fundet i Gørding, små 20 km nord for Ribe, som er en del af Sydvestjyske Museers arkæologiske ansvarsområde (kort 1). Det var umiddelbart tydeligt, at der var tale om en mønt med arabiske tegn, men at der tilsyneladende var et kors på forsiden, undrede noget.

I vikingetiden var arabiske sølvmønter, de såkaldte dirhemer, almindelige i Skandinavien. I 8- og 900-tallet kom de hertil i millionvis via handelen på de russiske floder, og de blev anvendt i mere eller mindre ophugget form i vikingetidens vægtøkonomi. Som det er flere af bladets læsere bekendt, finder danske detektorbrugere hvert år hundredvis af mere eller mindre hele dirhemer.

Vores første bud var, at Jeans fund måtte være en arabisk guldmønt, en såkaldt dinar. De er ekstremt sjældne i Nordeuropa. Til dato kendes under 20 eksemplarer i grell kontrast til flere hundrede tusind kendte dirhemer (Steuer 2002; Lannby & Rispling 2006; Archibald 2014; Ingvarsdén & Laursen 2014). I Danmark er der hidtil kun fundet tre arabiske guldmønter eller efterligninger heraf, som alle er detektorfund fra Bornholm. Den første fandtes i 2001 ved Vejrmøllegård og kopierer i sit formsprog arabiske mønter, men indskriften giver ikke mening og rummer desværre ikke de sædvanlige oplysninger om møntsted og prægetidspunkt. Også denne mønts diameter på kun 22 mm er noget mindre end en typisk dinar, og det er ikke lykkedes at finde præcise paralleller, som kan give et fingerpeg om proveniensen (Moesgaard & Rispling 2002). I 2014 fandtes på samme ø Ahlesmin-deskatten, som indeholdt tre guldmønter, hvoraf de to var fatimidiske dinarer præget af kalif al Mustansir i henholdsvis Misr (= Egypten) i 1038/39 og al Mahdiya (Mahdia i Tunesien) i 1060/61 (Ingvarsdén & Laursen 2014).

Vi var ikke i tvivl om, at mønten fra Gørding var et helt særligt fund, og den følgende mandag fik vi fundet bragt ind på museet og begyndte at kigge nærmere på det. Efter at være blevet renset let af vores konservator var det tydeligt, at mønten, som måler 26 mm i diameter og vejer 3,65 g, på bagsiden havde spor efter, at der har været påloddet en nål og derunder et lille øsken. Nåleanordningens placering viser, at forsiden med korset, lidt sjusket, ikke har vendt rigtigt. Det peger nok også i retning af, at nålen er blevet eftermonteret i Danmark af en håndværker, som har haft svært ved at aflæse motivet, men dog er lykkedes med at få korset til at vende frem. Mønten har på

Kort 1. Møntens fundsted.

denne måde været båret på tøjet, og sådanne møntsmykker var populære i Danmark i tidsrummet 1050-1250. De blev ofte båret som par og imellem øskenerne kunne hænge en perlekæde (Pedersen 2002).

Fig. 1. For- og bagside af mønten på findetidspunktet. Ca. 130% Foto: Jean Stokholm.

Bestemmelse af mønten

Efter fotografering af den afrensede mønt satte vi os til computeren og begyndte arbejdet med at få den nærmere bestemt¹. Den følgende dag var der opnået kontakt med denne artikels medforfatter, en førende spansk numismatiker på området, som fra sit hjem i Thorshavn på Færøerne (!) kunne fortælle, at der ikke var tale om en arabisk dinar, men derimod en kristen dinar af en type som kaldes morabetino, slået under Kong Alfonso VIII af Castilien (1158-1214) i Toledo i det centrale Spanien (Mozo Monroy 2014). Længe leve internettet. Vores mønt er af en type, der kaldes monolingual, da skriften på mønten udelukkende er arabisk. De blev slået i tidsrummet 1172/3-1184. Fra 1184 og frem til 1218 blev slået en lidt anden type, hvor korssidens stjerne er erstattet af møntherrens forkortede navn ALF skrevet med latinske kapitæler. De to skrifttyper er baggrunden for, at denne senere type kaldes bilingual. Det er første gang en mønt af denne type er fundet i Danmark. Fra det øvrige Skandinavien kendes kun et enkelt eksemplar, der er omarbejdet til hængesmykke og indgår i den rige Duneskat fra Gotland. Den blev nedgravet som følge af Valdemar Atterdags invasion af Gotland i 1361, og indeholdt mange ældre genstande (Golabiewski Lannby & Rispling 2006).

Efter Romerrigets fald i 5. århundrede overtog de kristne visigotere magten på den iberiske halvø. I det tidlige 8. århundrede erobredes næsten hele halvøen af arabiske og nordafrikanske styrker og blev del af det arabiske Umayyade-kalifat under navnet al-Andalus. Kun en lille del af det nordlige Spanien omkring Oviedo forblev under visigotisk, kristen kontrol. I 10. århundrede svækkedes det arabiske styre, og en langvarig krig mellem kristne og muslimske hære brød ud. Den skulle komme til at udspille sig over de følgende fem århundreder frem til de kristne hærstyrkers endelige sejr i 1492 og er samlet under betegnelsen Reconquista'en.

Det er i denne konfliktzone mellem det muslimske al-Andalus og Nordspaniens kristne kongedømmer, at vores mønt fra Gørding er slået. Som guldmønt var den placeret øverst i det numismatiske hierarki med alt, hvad det medfører af symbolsk kommunikativ kraft. I sin overordnede komposition, størrelse og vægt følger den sig til den lange arabiske tradition for udstedelse af guldmønter, dinarer, men med en række særdeles betydningsmættede forskelle.

¹ Tak til Salwa Amzourou, Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, for hjælp.

² I Lannby & Rispling 2006, 62 betragtes siden med korset som bagsiden.
I Mozo Manuel 2014 er det omvendt.

Fig. 2. For- og bagside af mønten efter afrensning. Diameter 26 mm, vægt 3,65 g. På bagsiden er de mørke partier spor efter en påloddet nåleanordning og et øsken. Placeringen af nål og øsken viser, at korset ikke har vendt opad. SJM 679x4. FP 12336. Ca. 130%
Foto: Sydvestjyske Museer.

Fig. 3. For- og bagside af en smykkebrakteat fra første halvdel af 12. århundrede med en idealiseret byfremstilling, måske Civitas Jerusalem – det himmelske Jerusalem. På bagsiden ses nål og øsken svarende til sporene på guld mønten. Diameter 26 mm. Sådanne møntlignende smykker var populære i Danmark i tidsrummet ca. 1050-1250. ASR2090x1.
Foto: Sydvestjyske Museer.

Morabetino-møntens motiv og indskrift

Det er ikke simpelt at udpege møntens for- og bagside (avers/revers, på engelsk obverse/reverse, på svensk åtsida/frånsida). På den monolinguale variant burde det være siden modsat korset, som rummer møntherrens navn, men på den bilinguale variant optræder Alfonsos navn også på korssiden. Det hjælper heller ikke, at det, vi betegner som en mønts forside, ofte vil være præget med understemplet, men denne forvirring, som skyldes, at både fremstillingstekniske og motivmæssige forhold kan lægge bag definitionen af for- og bagsider, er i det hele taget ikke et ukendt problem i numismatikken (Bacharach & Awad 1973). For den her omtalte mønttype synes siden med korset traditionelt at blive betragtet som forsiden præget med understemplet, og det betyder, at bagsiden med årstallet, som kun holdt ét år, blev slået med det mindre holdbare overstempel, hvilket giver god mening.²

På forsidens centrale felt ses øverst et kors, af type nærmest det i Danmark sjældent anvendte patonce- eller gåsefods-kors, hvor korsarmene ender i en trefiglet afslutning af form nogenlunde som foden på en andefugl. Af andre symboler ses nederst på det centrale felt en stjerne, som kan henvise til Kristus.

I forsidens centrale felt står tre linjer på arabisk (de arabiske tegn læses fra højre mod venstre):

امام البيعة / المسيحية بابة / رومة العظمى
Imam albai'a/ al masihiya baba/ ruma al 'adhamaa
Kirkens imam/de kristnes pave/af det store Rom

Forsidens omskrift er på arabisk:

بسم الاب و الابن والروح القدس الاله الواحد من امن و تعدد يكون سالما
Bismi al ab wa al ibn wa al ruh al qadus al ilah al wahad min amana wa
ta'amad yakiin salima

I Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Én sand gud.
Den, der tror og bliver døbt skal blive frelst

Altså den trinitariske formel og et citat fra Markusevangeliet kapitel 16, vers 16.

I bagsidens centrale felt står fem linjer på arabisk og derunder to mulige møntmestertegn:

امير/القتولقين/ الفونش بن شنجة/ ايده الله/ و نصره/من
Amir/ alqatuliqin/alfunsh ibn shanya/ aiadahu Allah/ wa nasrahu/ min nun
Fyrste/af katolikkerne/Alfonso, søn af Sancho/Gud hjælpe/og beskytte ham
(forneden to tegn som kan være møntmesterens)

Bagsidens omskrift er vanskelig at læse på grund af loddessorrene, men heldigvis kan de manglende tegn rekonstrueres med stor sikkerhed, og er her gengivet i parentes. På arabisk lyder det:

ضرب هذا دينار بمدينة طليطلة سنة ثمان عشر و مائتين (والف الصفر)
Duriba hada al dinar bi madinat tulaytu (la sana)
zaman 'ashara wa miatain (wa alf al safar)
Denne dinar blev slået i byen Toledo (i år) 8 og 10 og to hundrede
(og tusind safar). Altså året 1218 efter den safariske kalender.

På den iberiske halvø anvendtes fra klassisk tid den såkaldte safariske kalender, som regner 38 f. Kr. som år nul og har sit navn fra det arabiske ord for nul, *sifr*. Efter den muslimske erobring i 8. århundrede e. Kr. blev dette system fortrængt af arabisk tidsregning, men anvendtes fortsat som ét blandt flere systemer i de tilbageværende kristne områder. I løbet af det 14. århundrede fortrængtes den safariske kalender af det mere udbredte Anno Domini system, som med tiden blev standard i den kristne del af verden. Morabetino-mønttypen var i det hele taget den første europæiske/kristne mønttype, som oplyste året for udmøntningen og er dermed et af mange eksempler på arabisk kulturpåvirkning og en forløber for vores hjemlige såkaldte Anno Domini mønt, som Valdemar II udstedte af i øvrigt ukendte årsager i 1234 (Hbg. 12).

Omskriften på bagsiden af vores guldmønt fortæller altså, at den blev slået i storbyen Toledo beliggende centralt på den iberiske halvø i safarikalenderens år 1218 svarende til 1180 e. Kr. Det har vist sig, at der ikke kendes andre mønter af denne type udstedt dette år, og dermed er guldmønten fra Gørding et foreløbigt unikum, som også kaster nyt lys over den iberiske mønthistorie (Mozo Monroy & Søvsø i tryk).

I 1180 lå Toledo fortsat ved frontzonen mellem de nordlige kristne og de sydlige muslimske områder. Kong Alfonso VIII's kristne dinar bygger på traditionen fra de højt værdsatte muslimske almoravid-dinarer, men disse mønters islamiske budskaber er blevet skiftet ud med kristne. Dette tydeligt iscenesatte kultursammenstød kan dårligt kaldes andet end religiøs og symbolsk krigsførelse, hvis hensigt har været at demonstrere den kristne tros magt over dinaren, toppen af det økonomiske systems kransekage. I disse identitetspolitiske tider skal man være varsom med at drage alt for mange paralleller mellem fortiden og nu, men man kan jo forsøgsvis forestille sig reaktionen, hvis dollar-sedlernes "IN GOD WE TRUST" erstattedes af den islamiske trosbekendelse.

Hvordan kom mønten til Danmark?

Sjældenheden af disse mønter i Nordeuropa demonstrerer klart, at der må være tale om et stykke eksotika. Fra det righoldige engelske kildemateriale kendes meget få omtaler af islamiske guldmønter fra 13. århundrede som viser, at der iblandt den finansielle elite var et kendskab til denne type mønter, men også dengang udgjorde de sjældenheder. I et inventarium fra St. Paul's cathedral i London nedskrevet i 1295 omtales en

marabitorio, som var monteret på St. Laurentius' alter i kirken (Archibald 2014, s. 389). At mønten i det hele taget er selvstændigt omtalt viser, at den også i domkirken i London blev anset for noget ganske særligt, og vi må antage, at en tilsvarende symbolsk værdi og kraft har været tillagt vores mønt fra Gørding.

Arkæologiske fund fra Den Iberiske Halvø er i det hele taget sjældne i Danmark. Fra 14. århundrede nåede en smule iberisk keramik til Danmark i form af tinglaseret bordtøj og uglaserede amforer, mens de få fund ældre end dette snarere repræsenterer souvenirs hjembragt af pilgrimme frem for egentlige handelsforbindelser (Grønfeldt 2010). Fra det 12. århundrede besøgte en stadig stigende mængde af pilgrimme apostlen Jakobs grav i Santiago de Compostela (Andersson 1989, s. 161). Mange nordiske pilgrimme sejlede ud fra Ribe, og i byen er der både i middelalderlige begravelser og i kulturlag fundet skaller af kammusling – Santiago-pilgrimmenes souvenir *par excellence* (Kinch 1869, s. 33f; Jantzen, Kieffer-Olsen & Madsen 1994; Søvsø 2007). Det mest sandsynlige må være, at mønten er bragt til Danmark af en hjemvendt pilgrim fra Santiago. Om dette skete kort efter møntens prægning kan ikke siges med sikkerhed, men møntsmykker synes at være gået af mode allerede i 13. århundrede og alt andet lige taler det for, at mønten ikke var gammel, da den kom hertil.

Hvorfor Gørding?

Fundstedet ligger i nærheden af Gørding kirke, knap 20 km nord for Ribe. Da Kong Valdemars Jordebog blev nedskrevet i første halvdel af 1200-årene tilhørte sognet Malt Herred, men omkring 1325, da kirke-listen i kompendiet Ribe Oldemoder blev affattet, var Gørding herred blevet oprettet (Nielsen 1869). Denne administrative rolle kan betyde, at en herredsfoged dengang boede i området, men hverken sognekirkens arkitektur, kendte fortidsminder i området eller stednavne peger i retning af, at der i sognet skulle have boet højaristokratiske slægter. Det kan ikke udelukkes, at fine folk engang boede ved siden af Gørding kirke, men det samlede indtryk er snarere, at Gørding sogn i økonomisk forstand var på det jævne. Om møntsmykket i det hele taget har tilhørt en lokal eller er tabt af en person på gennemrejse, kan vi heller ikke vide.

Der bliver fortsat gået flittigt med detektor på marken, men indtil videre er de øvrige fund ganske beskedne, også hvad angår genstande fra andre perioder. Den her omtalte guldmønt er dermed på mange måder fortsat en *outlier*, der både i sin samtid og på skiftende geografiske brugssteder har udgjort noget ganske særligt. At vi nu er bekendt med denne fascinerende historie skyldes forvaltningen af Danefælovgivningen i Danmark og det prisværdige samarbejde mellem detektorbrugere, lokalmuseerne og Nationalmuseet.

Litteratur

Andersson, L. 1989: *Pilgrimsmärken och vallfart*.

Archibald, M.M. 2014: Islamic and Christian Gold Coins from Spanish Mints found in England, Mid-Eleventh to Mid-Thirteenth Centuries, I: *Early Medieval Monetary History. Studies in Memory of Mark Blackburn* (R. Naismith, M. Allen & E. Screen red.), s. 377-396.

Bacharach, J. L & H. A. Awad 1973: The Problem of the Obverse and the Reverse in Islamic Numismatics. I: *The Numismatic Chronicle*. Seventh Series, Vol. 13, 1973, s. 183-191.

Golabiewski Lannby, M. & G. Rispling 2006: Duneskattens mynt, myntsmücken och besvärjelser. I: *Svensk Numismatisk Tidskrift*, 2006, nr. 3, s. 60-63.

- Grønfeldt, C. 2010: Spansk transportkeramik fra Ribes middelalder og renæssance. I: *By, marsk og geest* 22, 2010, s. 46-55.
- Hbg. = Hauberg, P. 1900: *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*.
- Hébert, R. J. 1991: The Coinage of Islamic Spain. I: *Islamic Studies*, bd. 30, nr. 1/2, 1991, s. 113-128.
- Ingvardsen, G. & R. Laursen 2014: Tre gyldne sensationer. I: *Skalk* 2014, nr. 4, s. 26-29.
- Jantzen, C., J. Kieffer-Olsen og P. K. Madsen 1994: De små brødres hus i Ribe. I: *Mark og Monte*, 1994, s. 26-36.
- Kinch, J. 1869: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*.
- Moesgaard, J.C. & G. Rispling 2002: Guldefterligning af en arabisk mønt fundet på Bornholm. I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2002, nr. 5-6, s. 91-94.
- Mozo Monroy, M. 2014: Estudio y catalogación de los morabetinos arábigos monolingües y bilingües labrados en Castilla durante los reinados de Alfonso VIII, Enrique I y Fernando III. I: *Omni, Revista Numismática*, núm. Special Issue I, Grenoble, maj 2014, s. 165-186.
- Mozo Monroy, M. & M. Søvsø 2019: Discovery of a unique golden Arabic morabetin from the year 1218 of the Safar Era in Gørding (Ribe-Denmark). I: *Omni, Revista Numismática*. Januar 2019.
- Nielsen, O. 1869: *Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1290-1518 kaldet "Oldemoder"* (Avia Ripensis).
- Pedersen, A. 2002: Skatten fra Bjæverskov nok en gang. I: *Årbog for Køge Museum* 2001, s. 29-38.
- Severinsen, P. 1921: Oldemoders Kirkeliste. I: *Fortid og Nutid*, bd. 3, 1921.
- Steuer 2002: Der Wechsel von der Münzgeld- zur Gewichtsgeldwirtschaft in Haithabu um 900 und die Herkunft des Münzsilbers im 9. und 10. Jahrhundert. I: *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa* (K. Brandt et al. red.), Neumünster 2002, s. 133-167.
- Søvsø, M.: 2007: Arkæologiske undersøgelser i Ribes Dagmarsgade – topografi og bebyggelsesstruktur i de ånære områder. I: *By, marsk og geest* 19, 2007, s. 17-48.

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
 Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

ANSÖKNINGAR TILL Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsetjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSSSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsetjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSSSTIFTELSE.SE

En estisk falskmøntner fra Haljala, Vest-Virumaa amt

Af Ivar Leimus¹

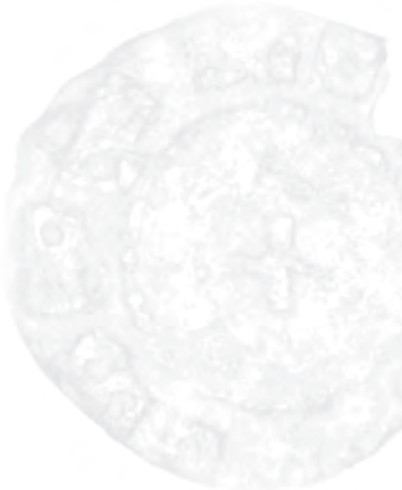
I starten af 2018 modtog Det estiske historiske Museum to møntlignende genstande, som var fundet med metaldetektor i nærheden af Haljala i Vest-Virumaa amt (AM 40909:1-2). Desværre kendes hverken det præcise fundsted eller fundomstændighederne. Det fremgik dog, at genstandene tilsyneladende ikke stammede fra et større samlet fund, men var dukket op på to forskellige steder på samme mark. Det vides dog ikke, hvor tæt på hinanden de er fundet.

Ved visuel undersøgelse kunne det konstateres, at det drejer sig om små kobber- eller bronzeskiver, der har været dækket af et hvidt metal, sandsynligvis tin, som stadig er delvist bevaret. Skiverne måler lidt mere end 23 henholdsvis 17 mm i diameter, og de vejer 2,57 og 1,47 g. Motiverne er efterligninger af bagsiderne af to angelsaksiske mønttyper, nemlig Æthelred II's Small Cross penning, præget cirka 1009-1017/18 og Knud den Stores Short Cross penning fra cirka 1029-1035. Korsene står langt fra lige og samtlige indskrifter er fuldstændigt forvanskede. Dog er perlecirklerne præcist udført, sandsynligvis med en form for værktøj.

Vi står således overfor et par barbariske efterligninger af vesteuropæiske penninge. Efterligninger fra den sene vikingetid påtræffes ofte i Estland såvel som andre nordiske lande. Forskning har vist, at de fleste af dem er produceret i slutningen af 900-tallet og starten af 1000-tallet i Skandinavien – hovedsagligt enten i Sigtuna eller et sted i Danmark. Disse efterligninger er i godt sølv (Malmer 1989, 1997, 2010). Der findes imidlertid ligeledes primitive efterligninger i forsvædet kobber af tyske og engelske mønter, der er lavet af livlænderne i deres befæstning Daugmale i Letland (Berga 1990). For nyligt er der også dukket enkelte efterligninger af "Daugmale-typen" op i Estland (Kiudsoo 2008). De fleste af disse efterligninger er gennemboet og er sikkert fremstillet som hængesmykker, ikke som betalingsmidler. Derudover var der i den nyfundne Kõue-skat mindst seks støbte hængesmykker i bly eller tin, der efterligner angelsaksiske penninge (Ratas & Kiudsoo 2017, 66).

Udover efterligningerne af vesteuropæiske penninge blev der også fremstillet ensidede sølvefterligninger af islamiske dirheme i Letland, Finland og Estland. Alle kendte eksemplarer er tydeligvis lavet som hængesmykker og benyttet efter denne hensigt (Anderson 1939, 3, Pl. 3; Tamla & Kiudsoo 2014, 213, Fig. 4:4-5; 217; Berga 1988, 42-43, Fig. 14-15; Berga 2007, 171-174; Talvio 1978). De stammer sandsynligvis ligeledes hovedsagligt fra 1000-tallet. Endeligt bør de tosidede efterligninger af byzantinske miliaresia nævnes. De er udført i Finland i nærheden af Åbo/Turku. Nogle af dem efterligner en byzantinsk mønt på den ene side og en islamisk på den anden (Sarvas 1973; Talvio 2002, 175, Fig. 21; 180, Fig. 22). De har også smykkefunktion. Man kan således konkludere, at senest i 1000-tallet fandt en produktion af møntlignende smykker sted i Finland og Letland, og sågar i Estland.

Tilbage til Haljala-efterligningerne. De angelsaksiske forbilleder viser, at de tidligst kan tidsfæstes til 1030'erne. Hvis vi sammenligner dem med de øvrige efterligninger bekræftet ovenfor, må vi konstatere, at de er helt anderledes, både hvad angår fremtoning og formål. For det første er

¹ Dansk bearbejdning:
Jens Christian Moesgaard.

de ikke forsølvet, men fortinnet. For det andet er de ikke gennemboret. For det tredje er de præget med samme stempelpar, som ikke kendes andetsteds fra. De har ikke samme stempelstilling. De er således ikke støbt.

På denne baggrund er der kun en mulig forklaring. Vi står med overvejende sandsynlighed overfor resultatet af en lokal falskmøntners aktivitet. Disse møntlignende genstande kunne ikke bruges som smykker og må have haft til formål at snyde naive naboer.

Disse falske mønter viser, at i det mindste nogle estere kendte til møntprægning. Hvis de havde villet, og behovet havde været der, kunne de også have præget ordentlige sølvefterligninger, som kunne have været benyttet som betalingsmiddel. Men hvem skulle have haft brug for sådanne efterligninger? Sølv fandtes jo i forvejen i store mængder i Estland i 1000-tallet. Man kunne selvfølgelig indvende, at der var endnu mere sølv i Skandinavien, og her producerede man rent faktisk sølvefterligninger i stort tal. Men her skal man huske, at i Skandinavien var der en fremvoksende centralmagt, der ønskede at markere sin magt med mønter, og som var i stand til samle de nødvendige ressourcer til at sætte en udmøntning i værk. Estlands socialstruktur var helt anderledes i 1000-tallet, da der ikke var nogen centralmagt.

Henvisninger

- Anderson 1939 – Walter Anderson, Ein neuer abendländischer Münzfund aus Südostestland. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat/ Annales Litterarum societatis Esthonicae* 1937, II. Tartu 1939, 1–44.
- Berga 1988 – Татьяна М. Берга, Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII вв. Riga 1988.
- Berga 1990 – Tatjana Berga, Grobe Nachahmungen westeuropäischer Münzen des 11. Jahrhunderts in Lettland. – *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1–4 June 1989*. Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series 6. Stockholm 1990, 49–53.
- Berga 2007 – Tatjana Berga, Dirham Imitations as Pendants in Latvia. – *Cultural interaction between east and west: archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe*. Stockholm University 2007, 171–174.
- Kiudsoo 2008 – Mauri Kiudsoo, Copper imitations of West-European pennies of the 11th century in Estonia. – *Scripta varia numismatica. Tuukka Talvio sexagenario dedicata*. Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisu 6. Helsinki 2008, 91–97.
- Malmer 1989 – Brita Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995–1005*. – Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series 4. Stockholm 1989.
- Malmer 1997 – Brita Malmer, Brita Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995–1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis, Nova series 9. Stockholm–London 1997.
- Malmer 2010 – Brita Malmer, *Den svenska mynthistorien. Vikingatiden ca 995–1030*. Stockholm 2010.
- Ratas & Kiudsoo 2017 – Jaana Ratas & Mauri Kiudsoo, The craft and jewellery box from Kõue, Harju County. – *Archaeological fieldwork in Estonia 2016* (2017), 61–68.
- Sarvas 1973 – Pekka Sarvas, Bysanttilaiset rahat sekä niiden jäljelmät Suomen 900- ja 1000-lukujen löydöissä. – *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 75, 176–186.
- Talvio 1978 – Tuukka Talvio, Coin Imitations as Jewellery in Eleventh Century Finland. – *Finskt Museum* 1978, 26–38.
- Talvio 2002 – Tuukka Talvio, *Coins and Coin Finds in Finland AD 800–1200*. ISKOS 12. Helsinki 2002.
- Tamla & Kiudsoo 2014 – Ülle Tamla & Mauri Kiudsoo, The silver hoard from Kõue. – *Archaeological fieldwork in Estonia 2013* (2014), 211–220.

Sjælden engelsk vikingetidsmønt fundet på Færøerne

Af Jens Christian Moesgaard

I august 2016 sendte arkæolog Helgi D. Michelsen fra Tjódsvavnið (Nationalmuseet) i Thorshavn mig et røntgenfoto af en halv mønt fra en udgravning på Niðri á bakka i Velbastaður et par kilometer fra domkirkeruinen i Kirkebø (Tjódsvavnið, udgravning. J. nr. / fund nr. 8943/016). Jeg kom frem til, at den nærmest lignede en småmønt fra 1600-tallet. Det var Helgi imidlertid ikke helt tilfreds med, da stykket stammede fra et kulturlag, der tilsyneladende tilhører fase 1 af et "bønhus" eller vikingetidig privat-kirke (se nærmere Michelsen 2016).

I september kom mønten til København, hvor jeg kunne tage den nærmere i øjesyn. Den var ret korroderet, men da den var meget skrøbelig, kunne det ikke komme på tale at rense den helt. Det lykkedes dog Eva Salomonsen fra Nationalmuseets Bevaringsafdeling i Brede forsigtigt at rense den ene side af, og nu var det muligt at bestemme mønten. Helgi havde ret, og jeg havde taget fejl: den var fra vikingetiden. Til mit forsvær kan dog siges, at den var af en meget sjælden type, som ikke er det, vi ser mest af.

På den afrensede side ser man [...]ADVVEA[...], der står for +EADV-VEARD REX = kong Edvard. På den anden side kan man ane linjer og buer, der med hjælp fra røntgenbillede kan tolkes som den nederste højre halvdel af et blomstermotiv og bogstaverne GA, der er sidste del af møntmesternavnet BVGA. Mønten er fra Edvard den Ældre (899-924), der var konge af Wessex, det vil sige de dele af det sydlige og vestlige England, der ikke var blevet erobret af vikingerne i Danelagen. Den er præget cirka 910-915 og er i "Mercia North Western" stil, måske fra mønten i Chester (CTCE s. 75, nr. 327, jfr pl. 4,9).

Omtrent halvdelen bevaret. Bruddet er uregelmæssig, så mønten er ikke skåret. Det ser gammelt ud, hvilket antyder, at fragmenteringen er sket bevidst i vikingetiden, ikke ved et senere uheld i jorden. Diameter kan rekonstrueres til cirka 21 mm. Vægt før konservering er 0,85 g, efter konservering 0,63 g. Stykket er bøjet og korroderet. Efter endt bestemmelse kom det i december 2016 retur til Thorshavn.

I standardværket om 900-tallets engelske mønter (CTCE) er der anført fire eksemplarer af denne type: (a) British Museum = CTCE pl. 4,9; (b) Oxford = SCBI 9 Oxford 313; (c) SCBI 20 Mack 759 = CTCE pl. 4,8; (d)

Fig. 1. Røntgen-billede vendt så bagsiden står lige.

Foto: Landssjúkrahúsið - Lands-sygehuset på Færøerne.

Fig. 2. Mønten fra Velbastaður.

Foto: Rasmus Holst Nielsen, Nationalmuseet.

Privat = Bruun auktion 1925, nr. 78 (illustration). Der er flere stempelkoblinger blandt de få kendte mønter. (a) og Velbastaður er med forbehold for fotokvalitet og bevaringstilstand måske samme forsidestempel (men ikke bagsidestempel, se G'ets placering). (a) og (b) har samme bagsidestempel. (c) og (d) har samme forsidestempel.

Mønten tilhører en gruppe af mønttyper med "ornamenter" (som her blomstermotivet). De er generelt sjældne. Flere eksemplarer fundne uden for deres hjemområde er forgyldt og gennemboret til smykkebrug, sikkert på grund af den tiltrækkende ikonografi.

Fund af engelske mønter fra denne tid er sjældne i Skandinavien generelt og aldrig før registreret på Færøerne, hvorfra der af vikingemønter kun kendes en sen 800-tals-dirhem fra en grav i bygden Sandur og et skattefund o. 1100, ligeledes fra Sandur (Jensen 2004; Blackburn 2005, s. 147-148).

Således er denne mønt yderst usædvanlig, både fordi den er en meget sjælden type og fordi den er sjælden som fundmønt i Nordatlanten.

Bruun auktion = Sotheby, auktion, London, 18 maj, 1925

CTCE = Blunt, C. E., Stewart, B. H. I. H. & Lyons C. S. S., *Coinage in Tenth-Century England. From Edward the Elder to Edgar's Reform*, London, 1989.

Blackburn, Mark, "Coinage and Contacts in the North Atlantic during the Seventh to Mid-Tenth Centuries", *Viking and Norse in the North Atlantic*, Thorshavn 2005, s. 141-151.

Jensen, Jørgen Steen, "Møntskatten fra Sand, Færøerne", *NNÅ* 1997-99 (2004), s. 65-93

Michelsen, Helgi D., "Gátuførur, fingurringur og sjáldsamur silvurmyntur", *Frøði*, 21. árgang, nr. 2, 2016, s. 4-9.

SCBI = *Sylloge of coins of the British Isles*, London, 1958-

Arkæologisk udgravning i bygden Velbastaður på øen Streymoy i 2017, med øen Sandoy i baggrunden, set fra nord-vestlig retning.

Foto: Helgi D. Michelsen, Tjóðsavnið.

MB 38 – en fynsk mønttype fra første halvdel af 1200-tallet

Af Helle Horsnæs

Et fund fra Gudme

Gudme er et af de vigtigste fundsteder fra Danmarks jernalder. Der er fundet guldmønter i området i hvert fald siden 1500-tallet, og lokaliteten blev intensivt undersøgt og publiceret i slutningen af 1800-tallet af områdets ejer, kammerherre Sehested, en pioner indenfor dansk arkæologi.¹ I dag er Gudme nok mest kendt for de rige guldfund og udgravningen af den største halbygning fra Danmarks jernalder,² men lokaliteten rummer også den største danske jernaldergravplads med over 2500 grave.³

I forbindelse med en totalgennemgang af detektorfundene fra Gudme som led i projektet Førkristne Kultpladser er også møntfundene gennemgået. Hovedparten af dem, over 1000 mønter, er romerske mønter, der for de flestes vedkommende er fundet ved detektorafsøgninger af jernaldercentret.⁴ Men jeg har også haft mulighed for at inddrage de relativt få fund af middelaldermønter fra Gudme. De fleste af dem er fundet på områder, hvor der kun er foretaget sporadiske detektorafsøgninger, lidt uden for jernalderpladsens kerne i området omkring Gudme Kirke, hvor det middelalderlige Gudme voksede frem, samt omkring den middelalderlige hovedgård Egsmsgård. Men enkelte stammer fra det mest fundrige område, Gudme II, og et par af dem er sjældne typer, som også numismatisk tiltrækker sig særlig opmærksomhed.

En af de sjældne typer fra Gudme er et eksemplar af MB 38.⁵ Typen er første gang beskrevet og afbildet i det fransksprogede katalog over C.J. Thomsens samling, hvor den er opført under "Monnaies de Scanie 1241-1319", i afsnittet "Avant 1286 ?" (fig. 1-2).⁶ Det samme eksemplar blev gengivet på Ramus og Devegge (R&D) tavle XXIV III under overskriften "Biskoppelige" under afsnittet om Abels udmøntninger. Mønten kom til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, hvor den blev typeeksemplaret i Haubergs beskrivelse: "Adv. Krone, hvorunder en hjerteformet Figur mellem to punkter. Rev. Kors, dannet af en Bispestav og et I; i hver vinkel et Punkt; omgivet af fire sammenstødende Buer af Perler."⁷ Haubergs beskrivelse er en næsten direkte oversættelse af den franske tekst i Thomsens katalog, men han bytter om på for- og bagside i forhold til denne. Hauberg kendte tilsyneladende kun typen fra dette eksemplar, og han diskuterede den ikke nærmere, men indplacerede den i Slesvig under Erik Plovpenning og biskop Eskild, det vil sige 1244-1250 (Hbg. 1).

Siden da er der fundet tre nye eksemplarer af type MB 38, alle på Fyn. Den første kommer fra en have i Assens (fig. 3), den anden er en bevidst halveret mønt fundet under udgravning i Odense (fig. 4), mens den tredje er ovennævnte eksemplar, som er fundet med metaldetektor på Gudme område II (fig. 5).

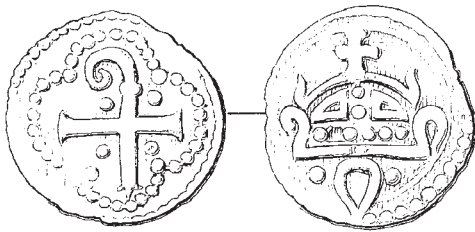

Fig. 1

Fig. 2

R&D XXIV 14

I 2000 foreslog Sømod, som tilsyneladende ikke havde kendskab til de nye fund, at henhøre MB 38 til et jysk møntsted fra Valdemar IIs tid.⁸ Han mente, at MB 38 skulle knyttes sammen med den sjældne type, der er afbildet på R&D tav. XXIV 14 (fig. 6).⁹ Denne type har på forsiden et (konge)portræt, og på bagsiden en bispstav omgivet af et firpas dannet af punkter tæt beslægtet med bagsiden på MB 38, og den var ligesom MB 38 opført i R&D under biskoppelige mønter fra Abels regeringstid. Den omtaltes ikke i Haubergs typekataloger, men han ejede rent faktisk et eksemplar, som blev solgt på hans auktion i 1929. Her blev den tilskrevet Erik Plovpenning i Slesvig, med en henvisning til motivsammenfald med bagsiden på MB 38 (fig. 7).¹⁰

Posselt har senere henvendt typen R&D XXIV 14 til Valdemar II.¹¹ Hans argumentation hviler på fundet af fragmenter af to eksemplarer af R&D XXIV 14 i Bråskovgård-skatten fra Vejle amt (DMS 73). Denne skat er domineret af mønttyper tilskrevet Valdemar II, der normalt dateres efter 1234 (Hbg. 29: 14 eks., Hbg. 42b: 117 eks., Hbg. 42c: 4 eks.), og indeholder derudover kun to ældre engelske sterlinge. Man skal dog her huske på, at Valdemar IIs typer ofte er fundet i skatte, der dateres frem til midten af 1250'erne, så fundkonteksten er her ikke entydigt bevis for, at R&D XXIV 14 skal dateres i Valdemar IIs regeringstid. Dog synes portrættet på typen R&D XXIV 14 at kunne knyttes til Valdemartiden snarere end til de senere mønttyper. Posselt kendte seks eksemplarer af R&D XXIV 14 (fig. 6-9, samt de to(?) mønter fra Bråskovgård-skatten, der i dag er stærkt fragmenterede og derfor ikke afbildes). Hertil skal føjes FP 4087.10 fundet ved udgravning af Sortebrødre Kloster i Odense (fig. 10). Mønten var tidligere registreret som type MB 38. Det skyldes nok, at forsiden er næsten fuldstændig nedslidt, kun få rester af en ydre perlerand og kongeportrættets krone er bevaret. Endelig er der for nylig fundet et

Fig. 1. Type MB 38. Thomsens samling nr. 10585. Ukendt proveniens.

Fig. 2. Type MB 38. GP 612.73, ex Thomsen nr. 10585 = R&D XXIV III.

Alle møntfoto i skala ca. 1 : 1,6

1 Sehested 1878.

2 Sørensen 1994

3 Albrechtsen 1971.

4 Foreløbigt behandlet i Horsnæs 2010, 94-105.

5 Figurnummeret fra MB's opsamling anvendes som typebetegnelse.

6 Thomsen Coll. 1876, p. 126 no. 10585 og pl. XI. Beskrivelsen lyder: "Une crosse, sur laquelle est posé un trait horizontal, le tout cantonné de quatre besants et entouré d'un cercle de quatre arc de grenetis. Rv. Un cœur (?) entre deux besants sous une grande couronne." Mønten er nu i KMMS inv. GP 612.73.

7 Hauberg 1884, p. 93.

8 Fundene gav ikke Grinder-Hansen 2000 anledning til at ændre på Haubergs tilskrivning.

9 Dansk Mønt har opsat typen under Valdemar II i Ribe og kalder den "Hauberg ej 6": <https://www.danskmoent.dk/tidl2/v2hej6.htm>. En lignende type synes beskrevet af Mule, se Posselt 1980.

10 Hauberg auk.kat. nr. 1691.

11 Posselt 1980.

Fig. 3

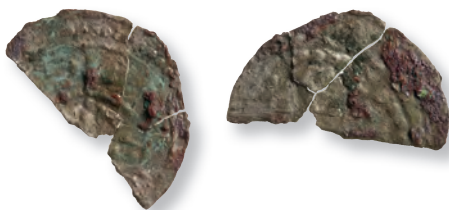

Fig. 4

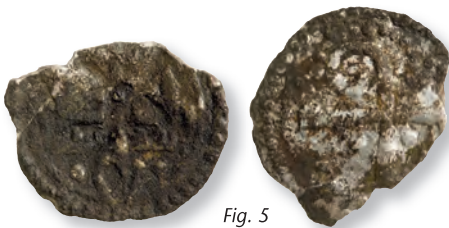

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 3. Type MB 38. FP 1215.1.
Fundsted: Assens.

Fig. 4. Type MB 38. FP 3557.2.
Fundsted: Odense, Overstræde 1.

Fig. 5. Type MB 38. FP 5284.
Fundsted: Gudme II.

Fig. 6. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. R&D XXIV 14 = RP
2037.1. Ukendt proveniens.

Fig. 7. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. GP 2890.11. Haubergs
eksemplar, indgået til KMMS via
Ernsts Samling.

Fig. 8. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. FP 614.1.
Fundsted: Jyderup, Sjælland.

Fig. 9. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. FP 3514.1:
Fundsted: Hviding kirke, Ribe amt.

Fig. 10. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. FP 4087.10: Odense, Sor-
tebrødretorv. Mønten blev oprindeligt
identificeret som et eksemplar af MB
38. Bs synes imidlertid stempelidentisk
med R&D XXIV 14. Fs er næsten ned-
slidt, kun rester af en ydre perlerand og
antydning af kongekrone kan skelnes.

Fig. 11. Type R&D XXIV 14/Posselt
1980, fig. 1. FP 10609.3
Fundsted: Agernæs, Fyn

Fig. 12

Fig. 14

Fig. 16

Fig. 18

Fig. 20

Fig. 22

Fig. 24

Fig. 26

Fig. 28

Fig. 30

Fig. 12. Type som Posselt 1980, fig. 5. GP 1755.2. Sandsynligvis kirkefund fra Fyn, muligvis Bjernede Kirke. Halveret.

Fig. 13. Type som Posselt 1980, fig. 5. FP 1589. Fundsted: Søndergård, Odense amt.

Fig. 14. Type som Posselt 1980, fig. 5. FP 2483.2. Fundsted: Skrøbelev Kirke, Langeland.

Fig. 15. Type MB 25. R&D XXIII 35 = RP 831.1. Ukendt proveniens.

Fig. 16. Type MB 25. RP 838.1. Ukendt proveniens.

Fig. 17. Type MB 25. FP 1464.1. Fundsted: Trustrupgård I skatten, Jylland.

Fig. 18. Type MB 25. FP 5923.6. Fundsted: Odense, udgravning i Lotzes Have.

Fig. 19. Type MB 25. FP 5923.7. Fundsted: Odense, udgravning i Lotzes Have.

Fig. 20. Type MB 25. GP 1373.28. Fra birkedommer Bechs samling.

Fig. 21. Ny type. FP 5185. Fundsted: i nærheden af Barløse Kirke, Odense Amt.

Fig. 22. Samme type som fig. 21. FP 1245.1. Fundet på Melby Kirkegård, Odense Amt.

usædvanligt velbevaret eksemplar ved detektorafsøgning nær Agernæs på Nordfyn (fig. 11). En sammenligning mellem kongeportrætterne på specielt de seneste fund med andre mønttyper fra 1200-tallet synes at støtte en tidlig datering af denne type. De nu fem kendte fundsteder tyder på, at typen kan være præget i et vstdansk møntsted.

Posselt kunne desuden knytte R&D XXIV 14 sammen med fire andre typer med firpas-motiv, som er tilskrevet Valdemar II. Af dem optræder to typer i Grenåfundet (DMS 66; Posselt fig. 2 (Hbg. mgl.) og 3 (Hbg. 33), mens Hauberg placerede en tredje type, der kun er kendt i ét eksemplar (Posselt fig. 4, Hbg. 32) i Valdemar IIs udmøntning i Viborg. Igen er der altså tale om sjældne typer med få kendte fund, der dog tilsammen peger på en jysk oprindelse.

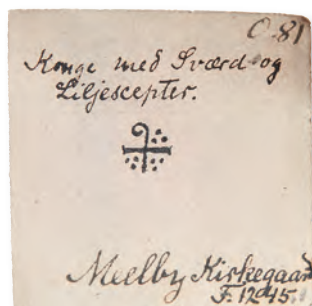
Den sidste af Posselts firpastyper er kendt i tre eksemplarer med forside: konge buste en face, bagside: bispestav mellem kirke/borg/krone? og mitra i firpas dannet af punkter (Posselt 1980, p. 52 og fig. 5, Hbg. mgl., se fig. 12-14). De tre mønter er præget af tre forskellige stempelsæt, og på de to velbevarede eksemplarer afviger genstanden på den venstre side af bispestaven så meget fra hinanden, at den ene bedst kan beskrives som en krone (fig. 14), mens den anden (fig. 13) nærmest synes inspireret af tårnet på den franske turnoser. Der er tale om et meget fint tegnet kongeportræt med en elegant dragtgengivelse og en kronetype, der peger på Valdemarstiden som datering. To af mønterne er fundet på Fyn og Langeland, og den tredje er sandsynligvis fra Fyn, muligvis Bjernede kirke.¹²

De foreslåede dateringer for MB 38 er således rykket tilbage i tid fra "før 1286(?)", over Abel og Plovpenning til Valdemar II. Spørgsmålet er, om fundmønterne kan give nye oplysninger, eller om man overhovedet kan placere MB 38 så præcist, som det er foreslået af Erslev/Thomsen, Ramus & Devegge (Abel, med forbehold), Hauberg (Erik Plovpenning) og Sømod (Valdemar II). Og om der er bedre argumenter for det ene end det andet.

Som anført af Posselt (1980, 50) findes firpas-motivet ikke før Valdemar II (hvis man ser bort fra 1000-tallets quatrefoil-typer), men der er flere eksempler blandt 'borgerkrigsmønterne', så firpasset i sig selv kan ikke anvendes som grundlag for en snævrere datering. Posselt foreslog da heller ikke at 'flytte' MB 38 fra Erik Plovpenning til Valdemar II, til trods for at han omtaler typen og fuldt ud var klar over, at Ramus og Devegges datering af R&D XXIV 14 hvilede på dateringen af MB 38/R&D XXIV III, som Ramus og Devegge imidlertid selv angav som usikker (Posselt 1980, 48).

MB 25

Blandt borgerkrigsmønterne med firpasmotiv er typen MB 25 (fig. 15-20) imidlertid interessant for indplaceringen af MB 38. På MB 25 er firpasset ligesom på både R&D XXIV 14 og MB 38 er dannet af små punkter, hvor de øvrige typer har firpas dannet af fuldt optrukne streger (MB 7, 133/34, 143, 173/74, 175/76 og 282), og for de typologisk seneste eksemplars vedkommende (MB 314, 478 og 614(?)) består af optrukne streger med ophold mellem hvert af de fire bueslag. Firpasset på bagsiden af MB 25 omkranser et kors med bogstaverne I A C O B (i ligatur) i korsvinklerne, mens forsidens indskrift ERI CVS på hver side af et opret sværd og RX nedenfor giver en sandsynlig datering i Erik Plovpenningss regeringstid – de senere konger med navnet Erik synes umiddelbart at være usandsynlige af stilistiske årsager. Hauberg placerede typen, som han kun kendte fra R&D tav. XXIII 35 (fig.15), i Ros-

Georg Galsters håndskrevne etiket til FP 1245, jfr. fig. 22.

Fra bakkerne i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, København.

kilde mens Jacob Erlandsen var biskop.¹³ Såfremt dette er rigtigt, giver det typen en meget tæt datering mellem Jacob Erlandsens tiltræden i 1249 og Erik Plovpennings død i 1250.

MB 25 hører også blandt de sjældne typer. Hauberg kendte som nævnt kun et eksemplar uden proveniens, men typen er nu kendt i flere eksemplarer.¹⁴ For fire af dem er fundstedet kendt eller sandsynligt. Den ene blev fremvist på KMMS i 1902-3 af den kendte møntsamlar, hvidgarver L.Chr. Petersen, og motivet blev aftegnet i fundprotokollen, men den er ikke indgået i samlingen. Den stammede fra et ikke nærmere beskrevet fund gjort på 'Fyn, ubestemt sted'. Man kan forestille sig, at mønten er identisk med det eksemplar, som blev solgt på auktion over samlingen i 1917,¹⁵ og kom til Bruuns samling.¹⁶ Bedre kendt er et eksemplar i Trustrupgård I-skatten (Århus amt, DMS 84, FP 1464, fig. 17). Skatten bestod af 12 engelske sterlinge med en relativ bred datering og seks danske mønter. De yngste er tre eksemplarer af den meget almindelige type MB 96 med indskriften CRISTOFORVS / REX DANORVM (Christoffer 1, Ribe Hbg. 5/MB 96), og der er desuden to mønter af Abel-typen MB 50-55.¹⁷ Trustrupgård-fundets sammensætning er således ikke i modsætning til den tidligere fremsatte datering af MB 25 inden for Erik Plovpennings regeringstid. Senest er der fundet to eksemplarer fra Odense Bys Museers udgravninger i Lotzes Have i Odense (fig. 18-19), men de kan ikke bidrage med oplysninger til dateringen af typen.

Ser man på de tre typer med firpas dannet af små prikker, R&D XXIV 14, MB 25 og MB 38, trækker fundkonteksten og kongeportrættet på R&D XXIV 14 tilbagelægge mod Valdemar II's regeringstid, mens indskriften på MB 25 peger på Erik Plovpenning. Dateringsmæssigt synes der således ikke at være tvivl om, at typerne ligger i første halvdel af 1200-tallet, men de er ikke nødvendigvis samtidige og det er vanskeligt på grundlag af dem at tilskrive MB 38 en mere præcis datering.

Hvor Posselt specielt diskuterede firpas-motivet, så var Sømøds hovedargument for sammenknytningen af MB 38 og R&D XXIV 14 – og dermed dateringen af MB 38 i Valdemar II's regeringstid – især bagsidens 'bispekors' (kors dannet af bispestav). Bispekorset findes imidlertid også på en række andre typer, hvoraf nogle placeres allerede i slutningen af 1100-tallet (Hbg. Knud 6, Ribe nr. 20). En anden 'ny' type, et detektorfund gjort ved Barløse Kirke i Odense Amt, er af Jørgen Steen Jensen foreslået dateret i Valdemar II's tid (AUD 1993, s. 250), og med kongeportræt og bispekors er den en tæt parallel til R&D XXIV 14, dog med variation i gengivelsen af kongekronen og uden det karakteristiske firpas om bispekorset på bagsiden (fig. 21).¹⁸ Bispekorset findes imidlertid også på mønttypen MB 42, der bærer Abels navn, og dermed med sikkerhed kan dateres 1250-1252, og som på basis af funddistributionen må tilskrives Odense som møntsted.¹⁹ Bispekorset kan således heller ikke anvendes til findatering af typen, men understreger at vi befinder os i årene frem mod midten af 1200-tallet.

12 Notat i Fundprotokol.

13 Fastholdt af Grønder-Hansen 2000, 132.

14 For andre eksemplarer end de her nævnte se <https://www.danskmønt.dk/mb/mb025.htm>

15 Fortegnelse... 1917, nr. 607.

16 L.E.Bruuns Mønt- og Medaillesamling, København 1928, nr. 2787.

17 Horsnæs & Märcher 2017.

18 Der kendes mindst to andre eksemplarer af denne type, begge fra Fyn: FP 911.4 og FP 1245.1 (fig. 22). Hauberg 1906, s. 330, fund 37, og s. 358, variant omtalt under nr. 56; Galster 1931, s. 256-257, fig. 52.

19 Horsnæs & Märcher 2017, fig. 5.

Tilskrivning af møntsted

Kunne man forestille sig, at nogle af disse typer var præget i samme møntværksted, selvom de måske ikke er samtidige? De tre eksemplarer af MB 38 er sandsynligvis alle fra Fyn, mens de fire kendte fund af MB 25 som nævnt stammer fra henholdsvis Fyn (to sikre og et sandsynligt fund) og Århus amt;²⁰ og de nu 8 eksemplarer af R&D XXIV 14 stammer fra 2 jyske, 2 fynske og 1 sjællandsk fund. Udbredelsen kunne tyde på, at de tre typer stammer fra et vstdansk møntsted, og ud fra funddistributionen alene kunne Odense være en kandidat. Det modsiges umiddelbart af tesen om, at bagsideindskriftens IACOB på MB 25 refererer til Roskildebispens Jakob Erlandsen, men der var faktisk også en biskop Jakob i Odense i perioden 1247-1252.²¹

Der er siden Haubergs tid blevet debatteret om der overhovedet har været præget mønter i Odense i perioden 1241-1340/60. Hauberg afviste dette og er blevet fulgt af blandt andre Galster og Grinder-Hansen, mens Mansfeld-Büllner, Wilcke og Ernst alle har gjort sig til fortalere for tilstedeværelsen af et møntsted i Odense i dele af perioden.²² Ser man på fundspredningen af både de ovenfor diskuterede og en række andre sjældne mønttyper fra perioden omkring midten af 1200-tallet,²³ så er der en påfaldende koncentration af fund på Fyn, hvilket kunne tale for en mindre udmøntning fra Odense.

Forsidemotivet

MB 38s forside-motiv er ikke blevet diskuteret, siden det blev beskrevet som en krone i kataloget over Thomsens samling i 1876. Det kan undre, at ingen har overvejet dette. På mønter tilskrevet Knud VI og Valdemar II bærer portrættet på kongesiden oftest en hovedbeklædning/krone, der er næsten flad eller kun let konisk, til forskel fra bispesidens koniske bispehue/mitra. Kun i få tilfælde ses en udsmykning på midten og siderne af kronen. Kronerne på mønttyper tilskrevet de efterfølgende konger på basis af indskrifterne ERICVS REX, ABEL REX og CRISTOFORVS REX fremviser derimod langt tydeligere gengivelser af udsmykning i form af kors og/eller fleur-de-lis på midten og siderne af kronen, der nu har fået et udseende, som ethvert eventyrbegeistret barn straks vil kunne genkende. Også gengivelserne af bispehuen med højere konisk puld står tydeligere frem.

Netop gengivelserne af kronen er et af de stilistiske træk, som Hauberg diskuterede indgående i afsnittet "Mynternes Ordning" og anvendte i opbyggelsen af sin relative kronologi af mønttyperne. Det kan derfor undre, at han ikke har reflekteret over den noget besynderlige krone på MB 38, der er helt uden paralleller. Men er det overhovedet en krone? Kan det være noget andet? Formen kunne godt mindre om et husformet skrin, f.eks. et tidligmiddelalderligt relikvieskrin, som de gengives på Bayeux-tapetet. Skrinet(?) har et højt, hvælvet låg(?) og på toppen af det er et kors. På hver side af låget er en opret dekoration. Låget har to felter adskilt af et lodret bånd med to punkter. Herunder er en vandret frise med seks punkter. Siderne afsluttes af et udadbøjet dekorationselement, nærmest en volut. Herunder er der en hjerte- eller skjoldformet figur mellem to punkter.

20 Horsnæs & Märcher 2017, skema p. 104 opregner et enkeltfund af typen på Sjælland (FP 7117.6), men denne mønt har vist sig at være af typen MB 78.

21 https://da.wikipedia.org/wiki/Fyens_Stift#Biskopper

22 Grinder-Hansen 2000, 104-112 refererer de forskellige synspunkter.

23 Horsnæs & Märcher 2017.

Kunne 'hjertet' under skrinet pege i retning af et hjerterelikvie? Eller er 'hjertet' noget helt andet? Hvis forsidemotivet er en gengivelse af et relikvieskrin, så kunne der måske være tale om en henvisning til Knud den Hellige. Knud blev kanoniseret i 1101, og hans rester blev derefter sat i et skrin på alteret i Skt. Knuds Kirke i Odense. Skt. Knuds skrin er bevaret, og det ligner ikke det på mønten, så hvis man skal tænke videre i denne fortolkningsbane, må man forestille sig møntbilledet som en mere abstrakt henvisning. Sikkert er det, at det unikke forsidemotiv fortjener langt mere opmærksomhed.

Opsummering

Det er et generelt problem, at de allerfleste danske mønttyper fra tidlig middelalder kun er kendt i ét eller ganske få eksemplarer, og i mange tilfælde er der ingen kendt fundproveniens. Alligevel er de sjældne typer blevet indplaceret og dateret på lige fod med typer, der er kendt i langt større antal. Det er i en række tilfælde sket uden nærmere argumentation, men bygger på en række forskellige argumenter, herunder motivsammenfald og stil, som sjældent er så sikre parametre for findateringer, som man kunne ønske sig. Den bastante tilskrivning af de sjældne mønttyper til den ene eller anden konges regeringsperiode giver derfor en falsk sikkerhed, hvis man blot nøjes med at slå op i standardværkerne.

Det synes i dette tilfælde ikke muligt at argumentere for en tæt datering af typen MB 38. Flere træk kan pege både helt tilbage til slutningen af 1100-tallet og hen over midten af 1200-tallet. Udbredelsen af de meget få fund af MB 38 kan heller ikke give et entydigt svar på, hvor udmøntningen af typen er foregået, men for flere små udmøntninger fra første halvdel af 1200-tallet synes hovedparten af de kendte eksemplarer at stamme fra Fyn. Meget taler således for at der kan have været en mindre udmøntning i Odense i denne periode.

Forkortelser

AUD: *Arkæologiske Udgravninger i Danmark*, København 1984-2001.

DMS: Jensen, J.S. m.fl.: *Danmarks Middelalderlige Skattefund I-II*, Nordiske fortidsminder, serie B, Bd. 12, København 1992.

Fortegnelse... 1917: *Fortegnelse over en Møntsamling tilhørende fhv. Hvidgarver L.Chr. Petersen...*, Odense 1917.

Hauberg auk.kat.: *Fortegnelse over Museumsinspektør P. Hauberg's efterladte Samling af danske og norske Mønter*, København 1929.

KMMS: Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

MB: Mansfeld-Büllner, H. V.: *Afbildninger af samtlige hidtil kjendte danske Mønter fra Tidsrummet 1241-1377*. Kjøbenhavn 1887, ny udgave ved J. C. Holm, 1954

Thomsen Coll. [Erslev, K.]: *Catalogue de la Collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen. Seconde partie: Les monnaies du moyen-âge, tome III: Les monnaies de l'Europe septentrionale et plusieurs appendices*. Copenhague 1876.

Litteratur

Albrectsen, Erling: *Fynske Jernaldergrave. IV. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm*. Bind 1-2, Odense Bys Museer 1971.

Galster, G.: Møntfundet fra Grenaa og de jyske Penninge fra Tiden 1146-1234, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1931, 207-264

Grandt-Nielsen, F. & Poulsen, B.: Mønt- og Medaljesamlingen i Odense, *Fynske Minder* 1978, 6ff.

Grinder-Hansen, K.: *Kongemagtens Krise. Det danske møntvæsen 1241-1340*, København 2000.

Hauberg, P.: *Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241-1377*, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1884, 217-374, Kjøbenhavn 1885.

- Hauberg, P.: *Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146-1241*, København 1906
- Horsnæs, H.W. *Crossing Boundaries. An analysis of Roman coins in Danish context*. Vol. 1. Syddansk Universitets Forlag 2010.
- Horsnæs, H.W. & Märcher, M.: Mønttyper og møntsteder, datering og distribution. Potentiale og problemstillinger ved studiet af danske mønter fra midten af 1200-tallet, *KUML* 2017, 91-121.
- Märcher, M.: Fra masser af penninge til møntvæsnets sammenbrud, ca. 1230-1380, i: Andersen, M. & Christensen, T.B. (red.): *Denar til Daler. Danmarks mønthistorie indtil 1550*, Nationalbanken 2018, 282-353 – bogen kan hentes gratis på <http://www.nationalbanken.dk/da/publikationer/jubilaumsboeger/Sider/%E2%80%8BDenar-til-daler.aspx>
- Posselt, G.: Fem firpas-mønter fra Valdemar II, *NNUM* 1980, 48-53.
- Ramus, C. & Devege, O.: Ufuldendt værk over danske middelaldermønter, København 1832-1867.
- Sehested, F.: *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm*. C.A. Reitzel, København 1878.
- Sømod, J.: Fra Abel til Erik Plovpenning til Valdemar Sej, 2000. Publiceret på <http://www.danskmoent.dk/soemod/abelsejr.htm>
- Sørensen, P.Ø.: Gudmehallerne. Kongeligt byggeri fra jernalderen, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1994, 25-39.
- Thomsen, Coll.: *Catalogue de la Collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen...*, seconde partie: *Les monnaies du moyen-âge*, tome III, Copenhagen 1876.

MYNTAUKTIONER
I SVERIGE AB

SVERIGES LEDANDE HANDELSPLATS

**VÄLKOMMEN ATT
KONTAKTA OSS!**

80 ÅR I BRANSCHEN

www.myntauktioner.se

STOCKHOLM | ÄLMHULT

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
E-mail: info@myntauktioner.se
Telefon: +468-4104 6565

Exceptionellt detektorfynd på Själland: Albrekt av Mecklenburgs första örtug¹

Av Lennart Bondeson & Tobias Bondesson²

Under metaldetektering i september 2016 på en åker i trakten av Herslev på västra Själland gjorde en av oss (TB) ett remarkabelt fynd – ett exemplar av den svenske kungen Albrekt av Mecklenburgs ytterst sällsynta första örtug (Figur 1) – det första svenska myntet med en nominal högre än penningen, och det första svenska myntet prytt av tre kronor placerade två över en, såsom i dagens svenska riksvapen.³ Texten på denna mynttyp framgår av Figur 2, som visar en schematisk teckning gjord efter original i Kungliga Myntkabinettet.⁴ För enkelhets skull kallas mynttypen fortsättningsvis Albrekt LL1, efter numreringen i Lars O. Lagerqvists standardverk om medeltida svenska mynt.⁵

Få tidigare fynd

Huvudparten av tidigare kända Albrekt LL1 kommer från en myntskatt som upptäcktes i Falsterbo (Skåne, Sverige) 1888. Den innehöll 36 exemplar av typen i fråga jämte en större mängd nordtyska brakteater och witten, samt en liten andel västeuropeiska sterlingar.⁶ För övrigt har endast enstaka exemplar av Albrekt LL1 ingått i en handfull andra danska och tyska skattfynd. Några exemplar har okänd proveniens.⁷ Vad gäller det kommenterade myntet har arkeologisk utgrävning av fyndområdet visat att det rör sig om ett enstaka lösfynd,⁸ det första i sitt slag av denna mynttyp där fyndplatsen är säkerställd (och t.o.m. dokumenterad med GPS-koordinater). De allra flesta bevarade Albrekt LL1 ingår i museisamlingar. Endast fyra fanns i privat ägo 2009, när ett av dessa fyra exemplar såldes på auktion.⁹

Ett av de tidigare danska skattfynden förtjänar en närmare kommentar. Fyndet i fråga gjordes i Aarhus på Jylland 1908 och bestod av inte mindre än 5759 mynt – merparten nordtyska – som genomgick minutiös dokumentation vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i Köpenhamn. Till skillnad från de övriga nämnda skattfynden inne-

1 Det kommenterade myntet är tidigare opublicerat frånsett bilder på fyndet före konservering dokumenterade i två databaser för detektorister: <http://fbula.dk/coppermine/displayimage/album=195/pid=67761.html> & <http://www.rigenedetektorklubb.com/coppermine/displayimage.php?pos=-2824>

2 Korresponderande författare. E-post: t.bondesson@gmail.com

3 Lagerqvist 1985, s. 261-266. Det äldsta kända exemplet på riksvapnet Tre kronor i nuvarande form ingår i en väggdekoration målad för påven i Avignon omkring 1336, när Magnus Eriksson – Albrekts morbror – var kung över Sverige, Norge och Skåne (de Loije 1986, s. 155-174). Heraldiskt bruk av tre kronor i olika formationer och sammanhang förekom på andra håll i Europa även tidigare (von Heijne 2015, s. 69-74); bl.a. präglades ett mynt med tre *triangelställda* kronor i Danmark före 1291 (Jensen 1999, s. 73-76).

4 Hildebrand 1894, s. 832, fg. 648.

5 Lagerqvist 1970, s. 107-108.

6 Stefke 1989, s. 399.

7 Holmberg 1999, s. 74; Rundberg 2011, s. 21, 28.

8 Vid den arkeologiska utgrävningen påträffades rester av en medeltida husgrund inom ett fåtal meter från örtugens fyndplats (Trine Borake, Museum Vestsjælland, visning den 6 juni 2018). Med tanke på spåren av bebyggelse ska tilläggas att byn Herslev där fyndet gjordes är omnämnd i skriftliga källor från början av 1200-talet (utgrävningsrapport MVE3081).

9 Carlsson 2009, s. 182.

Figur 1. Det nyfunna exemplaret av Albrekt LL1 efter konservering. Diameter 18 mm, vikt 1,19 gram. Den korsprydda frånsidan är orienterad så att omskriftens initialtecken i form av en blomma ses kl 3.

Foto: Museum Vestsjælland.

Figur 2. Schematisk teckning av Albrekt LL1 (efter Hildebrand 1894, s. 832, fig. 648). Omskrifterna MONETA ALBERTVS/REX DE SWECIA – "mynt [från] Albrekt/kung av Sverige" – säger inget om var myntet ärpräglat.

Foto: Tobias Bondesson.

Ca. 150 %

höll detta – förutom ett enstaka exemplar av Albrekt LL1 – även flera andra typer av Albrekts örtugar, från såväl Stockholm (3 ex.) som Kalmar (1 ex.) och Söderköping (1 ex.).¹⁰ Då denna faktiskt existerande mix av örtugstyper i ett och samma fynd förbisätts i en nyligen publicerad artikel som behandlar just Albrekt av Mecklenburgs örtugsmyntning¹¹ kan det finnas anledning att flagga för detta undantag från erfarenheten i övrigt, som är att LL1 inte hittats tillsammans med andra typer av Albrekts örtugar.

Historisk kontext – och geografisk

Var Albrekt LL1 präglades är oklart (Stockholm eller Nordtyskland?) men det råder ingen tvekan om att förebilden var de nordtyska wittenmynt som med start i Lübeck introducerades 1365.¹² Det råder också konsensus kring antagandet att myntningen av Albrekt LL1 skedde någon gång 1368-1370 och kan misstänkas ha varit avsedd för betalning av tyska legoknektar i den koalition med Hansan ("Kölnkonfederationen") som angrep Danmark 1368.¹³ Dessa antaganden är av särskilt intresse med tanke på var föremålet för denna rapport påträffades (se vidare nedan).

Avsaknad av Albrekt LL1 i fynd från dåtida svensk mark¹⁴ (när Skåne med Falsterbo var danskt) är ett starkt stöd för antagandet att mynten var avsedda för insatser i Danmark. Stridigheterna, som började sommaren 1368 och slutade med Stralsundsfreden i maj 1370,

10 DMS 1992, fund nr. 238 (nedlagt på 1390-talet), s. 203-208; Galster 1972, s. 76-77 (nr. 188, 189, 193 & 194). Galster attribuerade sin nr. 194 till Silverberget (= typ D, Hildebrand 1894, fg. 652, s. 834), men denna typ hänförs numera till Söderköping (Holmberg 1989, s. 10-12; Rundberg 2011, s. 37, 39).

11 Holmberg 2016, s. 156.

12 Stefke 1989, s. 399; Rundberg 2011, s. 28.

13 Lagerqvist 1977, sp. 20-21, fg. 1; Hemmingsson 1984, s. 85-86; Stefke 1989, s. 399, 401.

14 Rundberg 2011, s. 28; Holmberg 2016, s. 156.

15 Tågil 1962, s. 299, 316.

16 Riis 1985, s. 61-66; Ganshorn 1992, s. 183-201; Lerdam 1996, s. 81. Av slottet finns inte mycket kvar idag. Det sprängdes och revs av svensk militär tidigt våren 1660, under Karl X Gustavs andra krig mot Danmark (Andersen 1985, s. 130-142).

17 Reinhardt 1880, s. 434; Tågil 1962, s. 320; Lerdam 1996, s. 35.

18 <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=162504#Kap9>

involverade både den svenske kungen Albrekt av Mecklenburg och hans far, den tyske hertigen Albrekt d.ä. av Mecklenburg. Enligt fördraget med Hansan skulle de tillsammans bidra med en truppstyrka på 1000 man. Albrekt den yngre riktade in sig på Skåne, medan Själland var vikt för Albrekt den äldre.¹⁵

Själland var både bildligt och bokstavligt talat ett centralt anfalls-mål, och det är i detta sammanhang som det kommenterade myn-tets fyndplats är av särskilt intresse. Den ligger nämligen bara ett par mil från Kalundborg med ett av det medeltida Danmarks viktigaste slott, betydelsefullt både som militär stödjepunkt och hamnbefästning. Dessutom inrymde slottet i Kalundborg delar av rikets arkiv och skattkammare under Valdemar Atterdags regeringstid (1340-1375).¹⁶ I brist på skriftligt källmaterial har det framförts delade meningar om huruvida Albrekt den äldre anföll slottet eller inte.¹⁷ Även om man utifrån det aktuella myntfyndet inte kan dra några slutsatser om ett eventuellt anfall, kan man ändå konstatera att fyndet – i sin förmodade egenskap av soldatsold – utgör en indikation på att Danmarks fiender under alla förhållanden befann sig i slottets närområde under kriget med mecklenburgarna och Hansan.

Epilog

Föremålet för denna rapport har i enlighet med dansk lag (Museumsloven, § 30)¹⁸ lämnats in till fyndplatsens lokala museum, Museum Vestsjælland i Holbæk, för vidare befordran till Nationalmuseet i Köpenhamn, som med största sannolikhet blir platsen för slutförvaring av denna raritet.

Tack

Vi vill tacka Flemming Nielsen för inbjudan till den detekteringsinsats där örtugen hittades och Trine Borake vid Museum Vestsjælland för värdefull information om den efterföljande arkeologiska undersökningen av fyndplatsen. Tack också till markägarna Søren Olsen samt Britta Mølgaard Laursen och Hans Henrik Sørensen, som välkomnar fritidsdetektorister på sina åkrar i Herslev.

Referenser

- Andersen, J.H., 1985. Katastrofen. Nyberg, T. & Riis, T. (red.). *Kalundborgs historie*. Bd. 1. Kalundborg.
- Carlsson, P-G., 2009. Samling Frösell: auktionsresultat. *Svensk Numismatisk Tidskrift*, s. 180-186.
<http://numismatik.se/pdf/snt82009.pdf>
- DMS = Jensen, J.S. m.fl., 1992. *Danmarks Middelalderlige Skattefund*. Del 2. København.
- Galster, G., 1972. *Unionstidens udmøntninger*. København.
- Ganshorn, J., 1992. Kalundborgs slotte og befæstning. Nyberg, T. & Riis, T. (red.). *Kalundborgs historie*. Bd. 4. Kalundborg.
- von Heijne, C., 2015. Three crowns – Coin motive and (trans-) national symbol. Larsson, L. m.fl. (red.). *Small things – Wide Horizons. Studies in honour of Birgitta Hårdh*. Oxford.
- Hemmingsson, B., 1984. Albrekt av Mecklenburgs första örtugsmyntning. Mortensen, M.E. (red.). *Festskrift til Jørgen Sømod 1944 – 24. Maj – 1984*. København.
- Hildebrand, H., 1894. *Sveriges medeltid*. Första delen, II. Stockholm.
- Holmberg, K., 1989. Silverberget eller Söderköping? En diskussion kring Albrekt av Mecklenburgs örtugar LL9 och 10. *Svensk Numismatisk Tidskrift*, s. 10-12.
<http://numismatik.se/pdf/snt11989.pdf>
- Holmberg, K., 1999. Ett tidigare opublicerat exemplar av Albrekt av Mecklenburg, LL1. Holmberg, K. & Nilsson, H. (red.). *Samlad glädje: Numismatiska klubben Uppsala 1969-1999*. Uppsala.

- Holmberg, K., 2016. De första örtugarna – trekronorsvapnet nytt på mynt. *Svensk Numismatisk Tidskrift*, s. 156-158. <http://numismatik.se/pdf/snt72016.pdf>
- Jensen, J.S., 1999. Trekroner-mønten og skattefundet fra Algade, Nykøbing, Sjælland – en reaktion på mordet på Erik Glipping? *Historisk samfund for Nordvestsjælland. Fra Holbæk Amt. Årbog 1998-99*. Holbæk.
- Lagerqvist, L.O., 1970. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm.
- Lagerqvist, L.O., 1977. Örtug, Sverige. Granlund, J. (red.). *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*. Band XXI, sp. 20-31. Malmö.
- Lagerqvist, L.O., 1985. Kring trekronorsvapnet på svenska 1300-talsmynt. *hikuin* 11. Højbjerg.
- Lerdam, H., 1996. *Danske len og lensmænd 1370-1443*. Skrifter udgivet af Institut for Historie ved Københavns Universitet, Bind 18. København.
- de Loÿe, G., 1986. Om ursprunget till det svenska riksvapnet Tre kronor. *Heraldisk Tidsskrift*. Nr. 54, Bind 6, s. 155-174. København.
- Reinhardt, C.E.F., 1880. *Valdemar Atterdag og hans kongegjerning*. Kjøbenhavn.
- Riis, T., 1985. Kalundborgs storhedstid. Nyberg, T. & Riis, T. (red.). *Kalundborgs historie*. Bd. 1. Kalundborg.
- Rundberg, J., 2011. *Den svenska örtugsmyntningen under Albrekt av Mecklenburg. En stampstudie*. Stockholm.
- Stefke, G., 1989. Der Schatzfund von Falsterbo (1888) und die ältesten „Örtuge“ (Witten) Albrechts von Mecklenburg, Königs von Schweden (Lagerqvist 1). Ehrensward, U. m.fl. (red.). *Festschrift till Lars O. Lagerqvist*. Numismatiska Meddelanden XXXVII. Stockholm.
- Tägil, S., 1962. *Valdemar Atterdag och Europa*. Bibliotheca Historica Lundensis IX. Lund.

Oslo Myntgalleri AS

Mynter
Medaljer
Sedler
Kjøp
Salg
Auksjoner

Oslo Myntgalleri as
Tordenskioldsgt. 7,
0160 Oslo
Tlf 22 41 60 00
Faks 22 41 60 01
kontakt@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

Åpningstider man-fre. 11.00-16.30. Lørdag stengt

LITTERATUR

Michael Kræmmer, *Sølv, guld og penninge. Betalingsmidler, møntvæsen og pengemål i tidlig dansk middelalder.*

247 sider i helbind.

Forlaget Tancredi 2017 (mail@tancredi.dk).

Pris: 225 DKK.

I februar 2015 forsvarede historikeren Michael Kræmmer med bravur sin Ph.D. afhandling om *Højmiddelalderens jordmål og betalingsmål* ved Aarhus universitet. Han har derefter på opfordring udsendt den numismatisk set mest relevante del som en trykt og smukt indbundet bog med titlen *Sølv, guld og penning*. Uanset at Michael Kræmmer understreger, at han er historiker og ikke numismatiker, må jeg som min opfattelse fastholde, at bogen (også) fra et numismatisk synspunkt er til stor nytte. Kræmmers bog handler om pengevæsenet i Danmark fra cirka 1070 til cirka 1340, og vel nok med hovedvægten på den periode, der dækkes af betegnelsen 'borgerkrigsmønter', cirka 1241-cirka 1340.

Bogen bygger i udstrakt grad på de skriftlige kilder, især fra *Danmarks Riges breve*, 1.-3. række, 1938-1982, som er de danske oversættelser fra de hovedsagelig latinske originaler, udgivet i *Diplomatarium Danicum*. Der findes en numismatisk 'høgle' her til, udgivet i *Nordisk Numismatisk Aarsskrift* 1955 og senere af Otto Mørkholm med flere på grundlag af Haakon Bennike Madsens forarbejder. Arbejdet blev genudgivet med register og tillæg i 1989 som *De skriftlige kilder til Danmarks middelalderlige møntvæsen*.

Et andet stort materiale har Kræmmer også fremdraget og publiceret i form af de mange lødighedsprøver, der med støtte fra Nationalmuseet blev foretaget af den daværende statsguardejn, hvis embede senere indgik i 'Statens kontrol med ædle metaller', en institution som undertegnede også mindes for et godt samarbejde (heller ikke denne institution eksisterer nu).

Man kan dårligt arbejde med de problemer, Kræmmer har at gøre med, uden at nævne spærkassedirektør Kai G. Kaaber (1911-1996), hvis ufuldendte arbejde om 'borgerkrigsmønterne' blev udgivet af hans medarbejder John Gylling Weile (1945-2017). Det er dog ikke helt korrekt at anføre

i bibliografien, at Kaabers arbejde om Danmarks mønter 1241-1377 blev optrykt privat 2002 (s. 245). Det var Dansk Numismatisk Forening, som sammen med John Weile tog sig opgaven på og dernæst også tog sig af distributionen. De fleste af de påtænkte illustrationer – i Sven Aagaards fine streg – er gengivet i auktionskataloget over Kaabers samling fra Thomas Høiland, København, 8. maj 1999.

Kræmmer kommer vist ind på alle relevante hjørner indenfor sit emne, inklusiv 'Mønt, kurs og pengemark 1070-1240', og 'Pengemark og mønt 1250-1340' samt 'plovskat og slagskat'. 'Det svært forstaaelige' er et emne, der omfatter den årlige tvangsveksling, der – må vi tro – har fundet sted. Men hvordan i praksis?

Lad mig slutte med nogle personlige bemærkninger, erindringer fra samtaler med Kai G. Kaaber gennem årene. Jeg mener at have forstået, at alle Kaabers lødighedsundersøgelser foregik hos Statens Kontrol med ædle metaller, og det var en pointe for ham, at de foregik på samme måde hele vejen igennem – altså på den 'våde' eller destruktive måde, lige siden Galster i midten af 1930'erne formidlede en del fra Møntsamlingens dubletsamling til analyse, og til undertegnede et halvt hundrede år senere hjalp Kaaber på tilsvarende vis (men med et mindre antal!). I mellemtiden havde

Kaaber også selv fra sin samling stillet møntmateriale til rådighed for lødighedsanalyser.

Jeg bør tilføje, at på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling var vi i mange år tilbageholdende med analyser. Selv fik jeg omkring 1970, i forbindelse med bearbejdningen af det store Kiri-fund foretaget en del analyser af nordtyske hulpenninge, foretaget ad 'den våde vej', se *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1970, men fortsatte ikke dermed, da metoden jo er destruktiv.

Otto Mørkholm gjorde i anden sammenhæng et forsøg på samarbejde med det daværende atomforskningscenter på Risø ved Roskilde fjord, men arbejdet blev aldrig fuldført. Dels døde Mørkholm i 1983, og – så vidt jeg husker fra en daværende kollega – så forstod samarbejdspartneren på Risø

ikke helt, hvad det hele drejede sig om. Endelig blev jeg alvorligt advaret af en god og lærd engelsk kollega mod at gå videre ind i den slags arbejde, som man udførte på Risø, da de med radioaktive hjælpemidler prøvede mønter derefter skulle opbevares under særlige sikringsforhold. Siden har der jo vist sig andre muligheder, men lysten til at kaste sig ud i dem havde på dette tidspunkt fortaget sig hos mig. Dette blot som supplement til Kræmmers oplysninger side 210-211.

Jeg vil gerne afslutte denne omtale med en varm anbefaling af bogen.

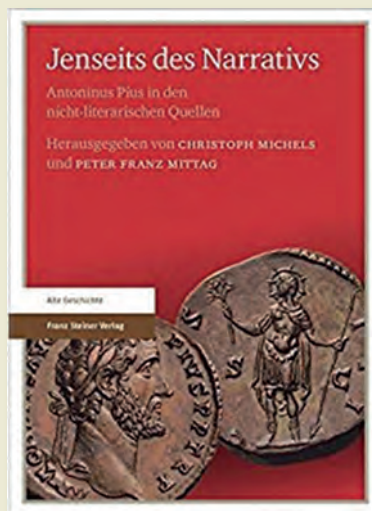
Jørgen Steen Jensen

Jenseits des Narrativs. Antoninus Pius in den nicht-literarischen Quellen.

Udgivet af Christoph Michels og
Peter Franz Mittag.
336 sider. Stuttgart (Franz Steiner Verlag)
2017. Pris: € 59.

Antoninus Pius' kejsertid 138-161 e.Kr. – en af de længste i Romerrigets historie – opfattes traditionelt som statisk og farveløs. En forklaring herpå er den yderst sparsomme overlevering af romerske historieskrivers tekster om netop disse års begivenheder. Dette metodisk tankevækkende faktum er afsæt for en ny tysk antologi, hvis titel kan oversættes: 'Hinsides det fortalte'. Manglen på historiske kilder gælder nemlig kun samtidens litterære beretninger, ikke de arkæologiske kilder: bygningsrester, skulpturer, indskrifter og mønter.

Halvdelen af bogens 13 bidrag (alle på tysk) handler helt eller delvist om numismatik og er forsynet med fotos af mange af de omtalte typer. Sammenlignet med Trajans og Hadrians mønttyper gør en ny kejsertitulatur og til dels nye bagsidetemaer sig gældende. To bidrag omhandler østlige provinsudmøntninger, 'Greek Imperials'/'Roman Provincials', i Antoninus Pius' 23-årige kejsertid, en mangfoldig billedverden, der er vigtig for en udvidet forståelse af kejserlig imagepolitik og Romerrigets facetterede kommunikationssystem. Et andet bemærkelsesværdigt faktum: 39% af al sølvudmøntning i Antoninus Pius' regeringstid bærer navn og portræt af et kvindeligt medlem af kejserhuset.

Kejserinden, Faustina den Ældre (død 140), fremhævedes i et omfang, der var hidtil uset; dette gælder også kejserparrets datter Faustina den Yngre, der blev gift med Marcus Aurelius, kejserens adoptivsøn og arvtager, og foruden dette ægteskabs dynastiske betydning kan nye kvindelige motivvariationer konstateres på flere af disse mønttyper.

Den revision af vores samlede forståelse, som antologien lægger op til, fortjener – også af metodiske grunde – at være kendt blandt numismatikere. Udgivernes opsummerende indledning i bogen afhjælper til dels savnet af en konklusion.

Gert Posselt

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2020:

Eiríkur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreassen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qlsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafelag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eiríkur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Carl Henrik Størmer

Hjemmeside: norsksnum.org

E-mail: gunnar@oslomyntgalleri.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@turku.fi

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Bernt Thelin

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Petteri Järvi

Hemsida: snumis.fi

E-post: sny@snumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Slottsbacken 6, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Lunds Universitets Historiska Museum

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavs plass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einolt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurdur H. Palmason

Hjemmeside: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Jani Oravisjärvi (vikarie)

Hemsida: nba.fi/sv/nationalmuseum

E-post: jani.oravisjarvi@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen,

Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Kenneth Jonsson

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: kenneth.jonsson@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

Sælg mønter på auktion

№1239185
 СТВЕННОЙ АССИГНАЦИИ ПЛА-
 БАНКЪ ДЕСЯТЬ РУБЛЕЙ ХО-
 1801 ГОДА. **ДЕСЯТЬ**
 №1239185

Rusland,
 10 Rubler, 1801.
 Hammerslag: 85.000 kr.

Frederik III,
 2 Speciedaler, 1669.
 Hammerslag: 90.000 kr.

USA,
 Dollar 1853 C (Charlotte).
 Hammerslag: 50.000 kr.

Christian VII,
 Pro Meritis, 1771.
 Hammerslag: 440.000 kr.

Christian X,
 20 kroner.
 Hammerslag: 170.000 kr.

Baltikavej 10
 2150 Nordhavn
 Tel +45 8818 1111

Søren Frichs Vej 34 D
 8230 Åbyhøj
 Tel +45 8818 1100

BRUUN RASMUSSEN
 MØNTAUKTIONER